

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 8, Sayı/Issue: 2, Ağustos/August 2024]

İşlay Pınar ÖZLÜK

<https://orcid.org/0000-0001-7998-4740>

Dr. Öğr. Üyesi

ipozluk@hotmail.com

Kırıkkale Üniversitesi

<https://ror.org/01zhwwf82>

İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Ahmedî, Mihrî Hâtun ve Şeyhî Divanlarında Atasözlerinin Kullanımı

*The Use of Proverbs in Ahmedî, Mihri Hatun and
Şeyhi Divans*

Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Date Received: 20.06.2024

Kabul Tarihi | Date Accepted: 08.08.2024

Yayın Tarihi | Date Published: 30.08.2024

Atıf | Citation

Özlük, I.P. (2024). Ahmedî, Mihrî Hâtun ve Şeyhî Divanlarında Atasözlerinin Kullanımı. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 8(2), 837-853. <https://doi.org/10.34083/akaded.1502958>

Özlük I.P. (2024). The Use Of Proverbs In Ahmedî, Mihri Hatun And Şeyhi Divans. *Journal of Academic Language and Literature*, 8(2), 837-853. <https://doi.org/10.34083/akaded.1502958>

Makale Bilgisi | Article Information

Değerlendirme Review Reports	Çift Taraflı Kör Hakemlik (İki İç Hakem+İki Dış Hakem) Double-blind. (Two External Referees)
Etik Beyan Ethics Statement	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur Ethical principles were followed during the preparation of this study
Etik Kurul Belgesi Ethics Committee Approval	Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir Article does not require an Ethics Committee Approval.
Katkı Oranı Beyanı Author Contributions	Yazarların çalışmadaki katkı oranları eşittir Author's contribution rates to the study are equal.
Etik Bildirim Complaints	adeddergi@gmail.com
Çıkar Çatışması Conflicts of Interest	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
Benzerlik Taraması Similarity Checks	Yapıldı Yes - iThenticate
Telif Hakkı ve Lisans Copyright&License	Yazarlar, dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler. Bu çalışma Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası lisansı altında yayımlanır Authors publishing with the journal retain the copyright. This work is licensed under Attribution-NonCommercial 4.0 International

© İşlay Pınar ÖZLÜK | Creative Commons [Attribution-NonCommercial 4.0 International](#)

Öz

Atasözleri ait oldukları toplumun değer yargılarını, ahlak anlayışını, inanışlarını, hayat ve tabiatla alakalı tecrübelerini ortaya koyan sözlü kültür unsurlarıdır. Bu unsurlar günlük hayatta konuşma dilinin ayrılmaz birer parçasıdır. Atasözünde asıl olan, bir durumla ilgili öğüt vermek, kişiyi doğru yola sevk etmek ve öngöründe bulunmaktır. Malzemesini hayattan alan edebiyat metinleri ait oldukları milletlerin yeme-içme kültürüne, giyim-kuşam özelliklerine, eğlencelerine, âdet ve inanışlarına dair birçok unsuru ihtiva eder. Yapı taşı dil olan edebî metni oluşturan unsurlar arasında dil ile ilgili hususiyetlerin olmaması düşünülemez. Döneme ve coğrafyaya has yerel söyleyişler, atasözleri ve deyimler, kalıp ifadeler edebî metinlerle günümüze kadar ulaşmıştır. Türk kültüründe Orhun Yazıtları'ndan itibaren varlığını takip edebildiğimiz atasözleri en önemli kültür miraslarımızdan biridir. Tezkire yazarlarının verdikleri bilgiler ışığında klasik Türk edebiyatında atasözlerinin ilk defa XV. yüzyıl şairlerinden Sâfî'nin Divan'ında tespit edildiğini söylemek mümkündür. Klasik Türk edebiyatı geleneğinin yerleşmeye başladığı bu dönemde atasözlerinin Necâtî Bey başta olmak üzere pek çok şair tarafından kullanıldığı dikkat çekmektedir. Çalışmada XV. yüzyılda eser vermiş üç şairin divanlarından hareketle döneme ait atasözlerinin kullanımı üzerinde durulmaktadır. Ahmedî, Şeyhî ve Mihrî Hatun'un çağdaşları gibi divanlarında atasözlerine yer verdikleri görülmektedir. Atasözlerinin birçoğu vezne uydurmak yahut döneme ait dil hususiyetleri sebebiyle günümüzdeki kullanımından farklı olduğu görülmektedir. Bazı beyitlerde de atasözlerinin bir kısmı mana bakımından beyitlerde yer almakla birlikte söz varlığı olarak görülmemektedir. Adı anılan divanlarda veri taraması sonucu toplam 38 atasözünün varlığı tespit edilmiş, örnek beyitlerle birlikte dikkatlere sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk edebiyatı, atasözü, Ahmedî, Şeyhî, Mihrî Hâtun

Abstract

Proverbs are elements of oral culture that reveal the value judgements, morality, beliefs, life and nature-related experiences of the society to which they belong. These elements are an integral part of spoken language in daily life. The main thing in proverbs is to give advice about a situation, to direct the person to the right path and to make predictions. Literary texts, which take their material from the life lived, contain many elements of the eating and drinking culture, clothing-dressing, entertainment, customs and beliefs of the nations they belong to. Among the elements that make up the literary text, the building block of which is language, it is unthinkable that there are no language-related features. Local expressions, proverbs and idioms, phrases and expressions specific to the period and geography have survived to the present day through literary texts. Proverbs, whose existence can be traced in Turkish culture since the Orkhon Inscriptions, are one of our most important cultural heritages. In the light of the information given by Tezkire writers, it is possible to say that proverbs in Classical Turkish Literature were first identified in the Divan of Sâfî, one of the XVth century poets. It is noteworthy that proverbs were used by many poets, especially Necâtî Bey, in this period when the tradition of classical Turkish literature began to settle. This study focuses on the vocabulary of proverbs of the period based on the divans of three poets who worked in the XVth century. It is observed that Ahmedî, Şeyhî and Mihrî Hatun, like their contemporaries, included proverbs in their divans. It is seen that many of the proverbs are different from their current usage either to fit the meter or because of the language features of the period. In some couplets, some of the proverbs are included in the couplets in terms of meaning,

but they are not seen as vocabulary. In the aforementioned divans, a total of 38 proverbs were identified as a result of the data search and presented to the attention with sample couplets.

Keywords: Classical Turkish literature, proverb, Ahmedî, Şeyhî, Mihri Hâtun

Giriş

Milletlerin kendilerine has ananelerini, inançlarını, değer yargılarını, hayat ve tabiatla alakalı tecrübelerini bazen düz bir söyleyişle bazen söz sanatları yardımıyla anlatan, öğüt vermek ve ikaz etmek amacıyla söylenen ve ilk söyleyeni belli olmayan kalıplaşmış ifadeleri atasözü olarak tanımlamak mümkündür. Atasözleri geçmişten günümüze sözlü kültür vasıtasıyla taşınan ve zaman içerisinde kelimelerinde değişikliğe uğrayabilen dil ve kültür hazineleridir. Dilin tanımı yapılırken “canlı bir varlık” olmasından bahsedilir. Dil de canlılar gibi doğar, yaşar ve ölür. Dilin ölmesi artık kullanılmaması manasına gelmektedir. Dil gibi dildeki kelimelerin de zaman içerisinde kullanılmaması yahut aynı anlama gelen başka kelimelerle yerlerinin doldurulması sıkça rastlanan bir durumdur. İlk ortaya çıkışından itibaren aradan geçen yüzyıllarla birlikte değişen dil özellikleri ve kelime dağarcığı sebebiyle atasözlerini meydana getiren kelimelerde de bazı değişiklikler olması son derece doğaldır. Aynı anlama gelen farklı kelimelerin ortaya çıkması ve atasözlerine dâhil olmasıyla atasözlerinin manalarında değişikliğe sebep olmaktadır.

Ömer Asım Aksoy’un tanımına göre atasözleri “...atalarımızın, uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştıran ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş özsözler”dir (Aksoy, 1988, s.2).

Türk yazı dilinde atasözleri, ilk olarak Orhun Yazıtları’nda tespit edilmiştir. Bu örneklerde atasözü “söz, haber, mesaj” gibi anlamlara gelen “sa” fiilinden türetilmiş “sab-sav” kelimesiyle ifade edilmektedir (Elçin, 1993, s. 623). Oğuznâme’de geçen “*Atalar sözü tutmayan ok gibi atılır*”, “*Atalar sözünü tutmayan yabana atılır, ahirette tamu ehline katılır*” atasözlerinin manasına bakıldığında kişinin atasözlerindeki düsturlara uymamasının sonucunda bu dünyada toplum tarafından dışlanacağı, ahirette ise yerinin cehennem olacağı vurgulanmaktadır. Atasözlerinin toplum içerisinde ne denli önemli bir yere sahip olduğu bu iki örnekle ortaya konulmaktadır (Çobanoğlu, 2004, s. 4-5). İslami dönem Türk edebiyatının en güzel örneklerinden olan Dîvânü Lugâti’t Türk’te atasözü için “*saw*” kelimesi kullanılmıştır. *Saw; atalar sözü, darbi mesel* manalarıyla verilmektedir (Atalay, 1999, III, s.154). Yûsuf Has Hâcib tarafından 1069-1070 yılında tamamlanan Kutadgu Bilig adlı eserini de ihtiva eden çalışmasında Üstüner, eserde atasözlerinin çoğunun aynen değil aruz vezninin tatbik edilmesi nedeniyle bazı değişikliklerle alındığını ifade ederek Kutadgu Bilig’de toplamda 205 atasözü tespit ettiğini belirtmektedir (Üstüner, 1989, s. 22). Türk dünyası atasözlerini, bu sözlerin kaynaklarını ve ait oldukları

topluma has özelliklerini göz önüne alarak üç gruba ayırmak mümkündür. Birinci gruptaki atasözleri aynı hayat tarzını, aynı kültürü yansıtmaları açısından birebir aynı olanlar; ikinci grup atasözleri manası aynı olmakla birlikte bazı kelimelerinde farklılık gösterenler; üçüncü grup ise her Türk boyunun hususi özelliklerinden kaynaklanan mahalli olan atasözleridir (Çobanoğlu, 2004, s.15).

Aksoy; atasözlerinin biçimsel olarak kalıplaşmış ve donmuş olduklarını belirtir. Bunun yanı sıra ona göre atasözlerinde bir kelimenin yerine anlam değişmesi dahi başka bir kelime getirilemez (Aksoy, 1988, s.15-16). Ancak atasözlerinin edebî eserlerde kullanımı söz konusu olduğunda araştırmacılar şiir dilinin imkânları dâhilinde atasözlerini metne katmanın bazı zorlukları beraberinde getirdiği hususunda birleşmektedirler. Mine Mengi, *Necâti'nin Şiirlerinde Atasözlerinin Kullanımı* (1986, s.51) başlıklı çalışmada, şiirde atasözlerinin günümüzden farklı kelime yapılarıyla ve söz dizimiyle kullanılmalarına dikkat çekmektedir. Bunun sebebinin, atasözlerini vezne uydurmak zorunluluğunun yanında her unsur gibi atasözlerinin de zamanla değişmelerinin bir işareti olduğuna değinmektedir. Karahan, gerek Divan'ı üzerinde atasözleri hakkında çalışma yaptığı Figanî gerekse başka şairlerde görüldüğü üzere özellikle şiir dilinde atasözlerinin vezne uydurulması sebebiyle anlamları değişmeyecek şekilde farklı kelimeler yahut söz dizimleriyle kullanıldığını hatta zaman zaman araya başka sözcüklerin karıştırıldığını tespit ettiğini belirtmektedir. Eğer atasözünün anlatmak istediği mana değişmiyorsa ve çok büyük bir değişiklik söz konusu değilse bu ifadeler atasözü olarak tanımlanmalıdır düşüncesindedir (Karahan, 1979, s.167).

Atasözlerinin edebî metinlerde kullanılmalarının sebebi; kısa ve özlü bir anlatıma sahip olmaları, az sözle çok şey anlatmaları, bünyelerinde bazı söz ve anlam sanatlarını bulundurmalarıdır. Aruz vezniyle belirli bir çerçevede ve dar bir kalıp içerisinde kendisini ifadeye mecbur olan şair için atasözlerinin anlam bakımından yoğun yapısı bulunmaz bir kaynaktır. Atasözleri anlamın çözülmesinde ve ortaya konulmasında önemli rol oynar. Ayrıca beyit içerisinde bir neden sonuç ilişkisi kurmaya yardımcı olur. Atasözlerinin bir başka özelliği de toplumun ananevi mirasını, inançlarını, tecrübelerini nesilden nesle aktarma aracı olmasıdır. Bu özellikleriyle şiirde okuyucuyu işaret edilen yönde uyarma ve yol gösterme aracı olarak kullanılmaktadırlar. XIII. yüzyıldan itibaren kendisine has eserler ortaya koymaya başlayan klasik Türk edebiyatı neredeyse XX. yüzyılın başına kadar varlığını sürdürmüştür. Edebiyat sahnesinde var olduğu uzun zaman dilimi göz önüne alındığında hem edebiyat tarihi hem de Türk kültür tarihi açısından oldukça kıymetli bir kaynak olduğu yadsınamaz. Edebiyat terminolojisinde, bir fikri kuvvetlendirmek veya ispat için atasözlerinden faydalanmak şeklinde tanımlanan irsâl-i mesel ya da îrâd-ı mesel ise atasözü söz varlığının klasik Türk edebiyatında tezahüründen başka bir şey değildir. Divanlara, mesnevilere, daha geniş ifadeyle manzum ve mensur eserlere serpiştirilen atasözlerinin en yoğun kullanıldığı eserler pend-nâmelerdir. Tamamen atasözleriyle örülmüş bu türden eserlerin en dikkat çekenleri şüphesiz

Güvahi'nin *Kenzü'l-bedâyi* isimli manzum *Pend-nâme*'si ile Defterdâr-zâde Cemâlî Ahmed'in *Matâli-i Cemâlî*'sidir. Pend-nâmeler kadar olmasa da klasik Türk edebiyatı şairleri divanlarında değişen oranlarda atasözlerine yer vermişlerdir. Klasik şiirde beyitlerin sınırlandığı az sözle çok şey anlatma mecburiyeti, kısa söyleyişlerle yoğun bir ifade kabiliyetine sahip olan atasözlerinin şiirlerde kullanılmasının sebeplerinden bir tanesidir. XV. yüzyıldan itibaren şairlerin atasözlerini şiir dilinde kullanmalarının bir sebebi de şiir dilini sadeleştirme ve Türkçeleştirme isteği olmalıdır.

Latîfi Tezkiresi'nde Sâfi mahlasıyla şiir yazan Kasım Paşa'nın Divan'ında atasözlerine yer veren ilk şair olduğunu "*Şu'arâ-yı Rûmda mesel-gûyluk evvel andan sâdır u zâhir olmuş ve Necâtî Begde kemalin bulmuşdur*" cümlesiyle ifade etmektedir (Canım, 2000, s.349; Mengi, 1986, s. 47). Latîfi'nin de belirttiği üzere XV. yüzyılda Necâtî'nin atasözleri ve deyimleri sıklıkla kullanması onun şiirinin en göze çarpan özelliklerindedir. Mengi onun bu özelliğinin temelinde, Türkçeyi şiir dilinin hizmetinde kullanmak isteği olduğunu dile getirmektedir (Mengi, 1986, s. 49). Elbette divanlarında atasözlerinden faydalanan çok sayıda şair mevcuttur¹. Dinçer Arslan, *Nev'î Divanı Sözlüğü (Bağlamsal Dizin ve İşlevsel Sözlük)* başlıklı doktora tezinde Nev'î'nin şiirde "*lirizm, sadelik ve anlaşılrlık*" gibi özellikleri düstur edinmesi nedeniyle deyim ve atasözlerinden yararlandığını ifade etmektedir (Dinçer Arslan, 2017, s.29). Karahan, XVI. yüzyıl şairlerinden olan Figanî'nin atasözlerini eserlerinde ustalıkla ve yerinde kullanmasının onun başarısının önemli etkenlerinden biri olduğu tespitini yapmaktadır (Karahan,1979, s.174). Klasik Türk şairleri eserlerinde atasözlerine değişik şekillerde yer vermişlerdir. Atasözleri, mısra ve beyitlerde ya aynen veya vezne uydurmak için az çok değişikliğe uğramış biçimde, birçoğunda herhangi bir izaha gerek görülmeden tabii olarak öylece kullanılmıştır. Çoğu zaman da "mesel" olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte atasözünün kendisinin beyit içinde kullanılmadığı ancak o atasözüne gönderme yapılarak sadece anlam değerinin ifade edildiği de görülür. Genellikle atasözlerinin kullanımı temsili teşbihten ibarettir. Mürekkep durumunda olan müşebbehünbihin yani kendisine benzeten unsurun ifadesi ilk mısradaki bahsedilen fikri destekleme ve muhatabı ikna gayesi taşır.

Çalışmada XV. yüzyıl klasik Türk şairlerinden olan Şeyhî, Ahmedî ve Mihrî Hâtun'un divanlarında atasözlerinin kullanımı üzerinde durulmaktadır. Taranan divanlarda tespit edilen, atasözü formunda olduğu görülen bazı ifadelerin atasözleri ve deyimler sözlüklerinde tespit edilememesi sebebiyle bu unsurlar metne dâhil edilmemiştir. Aynı sorunun çözümü üzerine Kaya'nın sunduğu teklif önemlidir. Kaya, makalesini hazırlarken atasözleriyle ilgili belli başlı kaynaklara başvurmasına rağmen tespit ettiği bazı sözlerin bu sözlüklere alınmadığını tespit ettiğini belirtmektedir. Bu durum karşısında söz konusu eserlerin söz varlığını tam anlamıyla yansıtmadıklarını ifade ederek sözlük

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kaya, B. A. (2011). Atasözleri ve Deyimlerin Divân Şiirinde Kullanımı ile Divânların Bu Söz Varlıklarımız Bakımından Önemi. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 6(6), 11-54. <https://doi.org/10.15247/dev.69>

çalışmalarında divanların mutlaka derleme yapılacak kaynaklar arasında bulunmaları gerektiğini de eklemektedir (Kaya, 2011, s.51).

Metinde tekrardan kaçınmak amacıyla bazı kısaltmalar kullanılmıştır². Çalışmanın konusu olan divanlar³ Kütür ve Turizm Bakanlığının e-kitap sayfasından temin edilmiştir. Atasözü kullanımı tespit edilen beyitlerden önce söz konusu atasözü verilmiş ardından divanlardan alınan şiir unsurlarıyla ilgili kısa bir açıklama yapılarak dikkatlere sunulmuştur. Atasözleri alfabetik olarak sıralanmış ve tespit edildikleri sözlük yanlarına kaynak olarak eklenmiştir. Birden fazla kaynaktan tespit edilen atasözlerinde tek bir kaynağa gönderme yapılmıştır. Çalışmanın genelinde Türk Dil Kurumunun *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* ile Ömer Asım Aksoy'un *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* esas alınmış, bu kaynakların yanı sıra kullanılan diğer sözlükler metnin içinde belirlenen atasözlerinin yanında belirtilmiş ve kaynakçada künyeleri verilmiştir.

Divanlarda tespit edilen atasözleri

Açık yaraya tuz ekilmez (TDK, 2023, s.26)

Mihri, *açık yaraya tuz ekilmez* atasözünü “Bakışların yaralı göğsüme yaralar açtıkça bari gözyaşlarım üzerine tuz dökme” şeklinde kullanmaktadır.

Yâreler urdukça gamzeñ sîne-i mecrûhuma
Dökme seylâb-ı eşkim bâri üstine nemek Mihri H.D., G.88-2

Alna yazılan başa gelir (TDK, 2023, s.145)

Aşağıdaki beyitte “Can ve gönül, senin saçına esir olduysa yazılanın başa geleceği” söylenirken kadere razı olduğu vurgulanmaktadır.

Cân u dil oldu-y-sa zülfüne esîr
Yazılan çün başa budur çâre ne Ahmedî D., G. 599-2

Örnek olarak alınan diğer beyitte “Ey kendine zahidim diyen alnımızın yazısı ezelde yazılmıştır mahvedemezsin” manasına gelen “*Alna yazılan başa gelir*” atasözünü lafzen olmasa da mana olarak tespit etmek mümkündür.

Kendüzüne vir öğüdün yüri i zâhidem diyen
Mahv idemezsin alnumuz yazısı çün ezelledür Şeyhî D., G.41-2

“Her ne kadar olmuş ve olacak olan her şey kader ile belirlenmiş olsa da kendini (sıfatlarını) düzeltmek için çaba göster”

² Türk Dil Kurumu'na ait Türkçe Sözlük için TDK kısaltması, Divan için D., Gazel için G., Kaside için K., Murabba için Mrb., Müstezad için Müs., Tahmis için Th., Terci-i bend için Trc., Zeyl için Z. Kısaltmaları kullanılmıştır.

³ Ahmedî Divânı (ktb.gov.tr), Mihri Hâtun Divânı (ktb.gov.tr), Şeyhî Divânı (ktb.gov.tr)

Tehzîb-i sıfât itmege tedbîr-i ‘amel kıl
Takdîr iledür gerçi ki olmuş u olası Şeyhî D., K.6-32

Altının kıymetini sarraf bilir (TDK, 2023, s.164)

“(Altını) Cahilin eline verme, altının kıymetini kalaycı nereden bilsin” diyen şair atasözündeki sarraf bilir sözünü çıkarmakla birlikte anlam olarak altının kıymetini kalaycı ne bilir, onun kıymetini ancak sarraf bilir imasını yapmaktadır.

Virme nâdân eline kim ne bilür
Altunuñ kıymetini ehl-i rasâs Mihri H.D., G.67-6

Âşığa ya sabır, ya sefer gerek/ gerektir (Yurtbaşı, 1994, s.29)

“Âşığa ya sabretmek ya da sefer gerekir derlerdi. Bu sözün hakkı budur; insanoğlu için gerçekmiş.” Âşığın sevgiliye kavuşması sabretmekten geçmektedir. Sabredemeyen âşık seyhat etmelidir diyen şair, âşığın en önemli özelliklerinden biri olan sabretmeye vurgu yapmaktadır.

‘Âşıka dirler idi sabr gerek yâhud sefer
Bu kelâm hakkı budur gerçek imiş âdemîde Mihri H.D., G.161-5

“Âşıklara ya sabretmek ya bulunduğu yeri terk etmek lazımdır dediler. Ey Mihri! Şimdi (Mihri) beni buradan gönderir.”

Didiler lâzım durur ‘uşşâka sabr u yâ sefer
İmdi ey Mihri hemân terk-i diyâr egler beni Mihri H.D., G.192-7

At ölür meydan(nalı) kalır, yiğit ölür şan (namı) kalır (TDK, 2023, s.277)

İyinin kendisi ölse de sözü ölmez (Çobanoğlu, 2004, s.316)

Bazı atasözleri manaları bakımından aynı anlama gelmektedir. Tespit edilen beyitler arasında bu özellikte olanlar her iki atasözü de verilerek çalışmaya dâhil edilmiştir. Aşağıdaki beyitte “Ey sevgili, güzelliğinin zamanı geçer bir iyi ad kalır. İyilik yapan hayır ile anılır, unutulmaz” denilmektedir.

Devr-i hüsnüñ geçer ey yâr kalur bir eyü ad
Unudılmaz añılır hayr ile ihsân ehli Mihri H.D., G. 210-6

Kişi uzun ömürlü olmayı istiyorsa iyilik yoluna gitmesi gerektiğine inanılmaktadır beyitte de “İnsanın öleceği, insanlığın yani yapılan ve söylenenlerin kalıcı olacağı” belirtilmektedir.

‘Ömr-i bekâ diler iseñ ihsân yolun gözet
Çün kalur âdemîlig u âdem gelür gider Şeyhî D., G.38-5

Ateş olmayan yerden duman çıkmaz (TDK, 2023, s.283) (Aksoy, 1988, s.161)

Ahmedî, “Her gece yüreğimin göğü âhımla kararır. Nerede ateş varsa orada mutlaka duman da vardır” şeklinde çevirebileceğimiz beyitte atasözüne yer vermektedir.

Her gice yüregüm gögi karardur âh-ıla
Her n'irede ki od ola lâ-büd duhâni var Ahmedî D., G.161-5

Bağrı başlı gözü yaşlı (Eyüboğlu, 1973, s.33)

Şair beyitte “Kim ki Ahmedî'nin dertnamesini okursa bağı yaralı olur, gözleri kanlı yaşlarla dolar.” derken kendi dertlerinin ne kadar büyük olduğuna vurgu yapmaktadır.

Her ki Ahmedî'nün ohır-ısa derd-nâmesin
Baş ola bağı gözleri kan yaş-ıla tola Ahmedî D., G. 3-7

Besle kargayı oysun gözünü (Aksoy, 1988, s.185)

“Bu dünyada kimi ‘gözümün nuru’ diyerek beslersen o, mum gibi daima kanını dökmek ister.” şeklinde günümüz Türkçesine sadeleştirebileceğimiz beyitte atasözü aynen geçmese de beyitten çıkan anlamla örtüşmektedir.

Kimi cihânda gözüm nûrı diyü bisleyesin
Diler ki şem' bigi döke kanuñı her-bâr Ahmedî D., K. 26-3

Bugün buldun bugün ye, yarına Allah kerim (Eyüboğlu, 1973, s.49)

Ahmedî “Elinde fırsat varken bugün malını ye, yedir. Yarına bırakma çünkü mal da dünya da fanidir” derken bu dünyanın geçiciliğine vurgu yapmaktadır.

Ele girmiş-iken fırsat bugün yi vü yidür mâlı
Komagıl yarına nesne ki fânîdür cihân fânî Ahmedî D., K. 71-21

Bugünkü işini yarına bırakma (Aksoy, 1988, s.206)

Atasözü beyitte şu şekilde ifade bulmaktadır; “Ey şeh, eline (fırsat) geçirmişken bu zamanı hoş geçir, bugünü yarına bırakma bu devir buna uygun değildir”

Şehâ çün kim elün irdi geçürgil hoş bu devrânı
Bu günü koma yarına ki götürmez bu devr anı Ahmedî D., K. 71-1

Aynı atasözünü ihtiva eden bir diğer beyitte âşığın sevdiğine bugün kavuşmak istediği vurgulanırken ikinci mısradaki öğüt niteliğinde olan zamana bırakma, işini yarına erteleme ifadeleri yer almaktadır.

Yar diler bu gün ire yârına
Va'deyi ko salma anı yarına Ahmedî D., G. 610-1

Bülbülün çektiği dili belası (TDK, 2023, s.651)

İnsanların başına gelen olumsuz durumlar düşünmeden söylenen sözlerden kaynaklanmaktadır. Menekşe de sevgilinin saçı hususundaki olumsuz sözleri sebebiyle derde düşmüştür. Zebân-be kafâ, Farsça sözlükte bit otu ya da sığırkuyruğu diye bilinen bir bitki olarak tanımlanmaktadır. Menekşenin başına gelen bela hep onun saçını diline dolması, ondan bahsetmesi sebebiyledir. Klasik Türk şiirinde saç sevgiliyi baştan çıkararak, yoldan çıkararak, onu kendisine tutsak eden, âşıkları kendisine zincirleyen bir fiziki güzellik unsurudur. Beyitte “Benefşe senin saçını anacağı zaman ondan bit otu, sığırkuyruğu diye söz ederdi (küçümserdi). Kadersizin başına ne gelirse dilinden gelir” denilmektedir.

Benefşeyi sacuñ añduğı ider zübân-be-kafâ
Kadersüzüñ getüren başına kazâ dildür Ahmedî D., K. 43-5

Cins cinse çeker (Aksoy, 1988, s. 213)

Arapça kullanılan *el-cinsü ile'l-cinsi yemil* ifadesi cins cinse meyleder manasına gelmektedir (Alzyout, 2024, s. 370). Klasik şiirde sevgilin boyu servi ağacına benzetilmektedir. Şair beyitte boyunun uzunluğuyla bilinen servinin boyuna benzettiğinin delili olarak *cins cinse çeker* atasözünün Arapçasını kullanmaktadır.

Serv meyl itdügine kaddüñe bârî ne delil
Çün bilürler kamu ki_el-cinsü ile'l-cinsi yemil Ahmedî D., G. 392-1

Davul dengi dengine diye çalar (TDK, 2023, s. 927)

“Aşkın yolunda sevgilinin zengin, âşığın fakir olması kadar büyük bir engel yoktur.” Âşık ve sevgili arasındaki ilişkide âşığın kul, köle, fakir olarak betimlenmesi klasik Türk şiirinde sıkça rastlanan bir durumdur. Bunun karşılığında sevgili efendi, sultan gibi sıfatlarla anılmaktadır. Aralarındaki ilişkide eşitlik yoktur. Beyitte âşık ve sevgilinin eşit şartlarda olmamasının kavuşmak için en büyük engel olduğuna işaret edilmektedir.

‘İşkuñ yolında bundan ulu müşkil olmaya
Kim ma’şûk ulu yirden ü ‘âşık fakîr ola Ahmedî D. G. 39-4

Davulun sesi uzaktan hoş gelir (TDK, 2023, s. 927)

“Davulun sesi uzaktan hoş gelir.” atasözü bir durumun, bir olayın, bir kişinin iç yüzünü bilmediğinizde bu durum, olay ya da kişi size dışarıdan çok hoş çok iyi gelir manasındadır. Ancak beyitte bu söz farklı kelimelerle ve bahsedilen atasözünün manasının dışında kullanılmıştır. “Davulun sesi kulağa uzaktan kaba gelir, sen bu isteğinden vazgeçsen iyi olur.” Burada bahsedilen durumda hâlihazırda uzaktan gelen ses kulağa hoş gelmemektedir. Ve bu sebeple sen bu işin peşini bırakırsan iyi olur. Çünkü gelen ses kulağa kaba gelir, kulağı rahatsız eder yani bir problem olduğu hissedilmektedir. Bu sebeple “Balık baştan kokar” veya “Perşembenin gelişi çarşambadan bellidir” gibi atasözlerine mana bakımından daha yakındır.

Tabluñ âvâzı sem‘a ırakdan kaba gelür
İtseñ yeg idi sen bu hevâdan ferâgati Mihrî H.D., G.185-6

Dikensiz gül olmaz (TDK, 2023, s.1006)

Şair, “Yanında rakip olmayan bir güzel görmedim. Bu cihan bağında dikensiz gül olmaz imiş” manasındaki beyitte atasözündeki söz unsurları farklı bir dizilimle kullanmaktadır. Klasik şiirde gül kelimesi geçtiğinde akla ilk gelen bülbüldür. Bülbül güle olan aşkıyla maruftur. Ancak dikenleri sebebiyle dile ulaşması zor ve meşakkatlidir. Mihrî güzelin yanındaki rakipleri dikene benzetmektedir. Yaradılışı sebebiyle gülü nasıl dikensiz düşünmek mümkün değilse sevgiliyi de yanında ona meftun rakipler olmadan düşünmek mümkün değildir.

Görmedüm bir hûb kim yanında olmaya rakîb
Bu cihân bâğında hiç gül olmaz imiş hârsuz Mihrî H.D., G.63-5

(Dünya kimseye kalmaz) Dünya Süleyman’a bile kalmamış (TDK, 2023, s.1105)

Klasik şiirin geleneğinde sevgili-âşık ilişkisi net sınırlarla belirlenmiştir. Sevgili; efendidir, sultandır. Âşık ise köledir, kuldur. Sevgili âşiğe yüz vermez, onunla alakadar olmaz hatta onu hor görür. “Senin güzelliğinin devridir, âşığı bugün gölgende hoş gör. Dostum bil ki bu dünya kimseye bâki kalmaz.” anlamına gelen beyitte, sevgilinin âşığın yakınında olmasına müsaade etmesini söylerken âşığı hor görmekten vazgeçmesi telkin edilmektedir ve bu dünyanın kimseye kalmadığı gibi sevgiliye de kalmayacağı vurgulanmaktadır.

Devr-i hüsnüñdür bugün sâyeñde hoş gör ‘âşıkı
Bâki kalmaz dostum bil kim bu devrân kimseye Mihrî H.D., G. 171-2

“Dünya kimseye kalmaz bu sebeple bütün bu sıkıntı ve azaba ne gerek var?” Dünya kimseye kalmaz. Herkes dünyada geçicidir. Öyleyse elde etmek, ulaşmak için çabalanan, türlü eziyetlere katlanılan dünyevî arzular için bu kadar sıkıntı ve azap çekmeye ne gerek var diyen Ahmedî, sorusuna bir cevap beklememektedir. Aksine istifham sanatıyla “bu sıkıntılara girmeye gerek yok” anlamını kuvvetlendirmektedir.

Dünya kalmaz kimesneye ne gerek
Pes anuñ-çun bu kamu renc ü ‘azâb Ahmedî D. K. 8-18

“Felek bu dünya baki değil sana da kalmaz” ifadesinde Mihrî, dünyanın geçiciliği üzerinde durmaktadır.

Görmedük bir güli gülşende ki solmaya felek
Sanma bir kimse ki itdüğünü bulmaya felek
Bu cihân bâki degül saña da kalmaya felek
Âh elinden felegüñ dâd elinden felegüñ Mihrî H.D., Mrb. 5-6

Elün aşda iken gözün işde olsun (Çobanoğlu, 2004, s.239)

Atasözünün farklı varyantları mevcuttur. Mihri Hâtun Divan'ında da atasözü "gözün aşta iken elin işte olsun derler" şeklinde geçmektedir. Sözcüklerde takdim tehir yapıldığı görülmektedir.

Çün alduñ elüñe yakamı hâlüme bak kim
Dirler gözün aşd'olsun olurken elün işde Mihri H.D., G.156-4

Eski düşman dost olmaz, it derisi post olmaz (Aksoy, 1988, s.271)

"Kişinin düşmanlarından iyilik beklemesi, köpeklerden kemik talep etmeye benzer." Eski düşman dost olmaz, it derisi post olmaz atasözünün manasına işaret etmektedir.

Kişi düşmenlerinden hayr ummah
Taleb itmekdür itlerden ekari' Ahmedî D., K. 46-57

Fırsat her vakit ele geçmez (TDK, 2023, s.1280)

"Ey Mihri eline fırsat geçmişken yârin dudağının kenarından öp, bu an bu gece her zaman (ele) geçmez."

Fursat el virmiş iken bûse-kinâr it yâri
Dâ'imâ girmez i Mihri ele bu dem bu gice Mihri H.D., G. 144-5

Gözü tanede olan kuşun ayağı tuzaktan kurtulmaz (Aksoy, 1988, s.294)

"Gönül senin yüzündeki 'ben'in için saçına düştü. Kuşun tuzağa düşmesinin sebebi su ve yemdir" Sevgilinin fiziki güzellik unsurları klasik Türk şiirinde birçok unsurla benzetme ilişkisi kullanılarak istiarelerle, teşbihlerle şiirlere konu olmuştur. Şairler çoğu zaman yaşadıkları hayattan aldıkları unsurları, manzaraları, benzetmeleri güzellik unsurları üzerinden anlatmayı seçmişlerdir. Beyitte kuş yakalamak için kurulan tuzaklara bırakılan yem ile sevgilinin beni, gönül ile kuş, yüz ile su arasında benzerlik ilişkisi kurulmaktadır. Gayr-ı mürettep leff ü neşr sanatı yapılmıştır. Kuşlar nasıl gördükleri taneye kayıtsız kalamıyorsa âşık da sevgilinin yüzündeki bene kayıtsız kalamaz ve kendisini kaptırır.

Göñül yüzünde hâlün-içün düşdi zülfüne
Kuş dâma düşdüğine sebab âb u dânedür Ahmedî D., G. 220-2

"Ahmedî'yi benin ve saçın esir etti; kuşu yem ve tuzak belaya salar". Taneyi gören kuş tuzağa çekilir ve yemek için yaklaşır. Bu sırada kuşu yakalamak için yemin olduğu yere bırakılan ip çekilir ve tuzak harekete geçer. Nihayetinde tanenin peşinde olan kuş tuzağa esir olur. Ahmedî de sevgilinin yüzündeki bene ulaşma arzusuyla yaklaşır ancak sevgilinin saçlarına dolanarak onun esiri olur. Bu sebeple sevgilinin saçları tuzakta kullanılan ipe, Ahmedî kuşa, ben taneye benzetilmektedir beyitte gayr-ı mürettep leff ü neşr sanatı vardır.

Esîr itdi Ahmedîyi hâl ü zülfüñ
Salar kuş belâya dâne vü dâm Ahmedî D., G.440-9

“(Sevgilinin) beni gönül kuşunu bir tane ile kandırdı; gönül saçının tuzağına hile ile kendi düştü.”

Aldadı hâli gönül murgını bir dâne ile
Dâm-ı zülfine gönül düşdi mi kendü dek ile Mîhrî H.D., G. 157-2

Gülü seven dikenine katlanır (TDK, 2023, s.1443)

İlk beyitte “Sevgiliyi arzu eden eziyete tahammül etsin, her kim gül bahçesini istiyorsa dikene sabretsin” arzu edilene ulaşmak için geçilecek yolda kişiyi bekleyen zorlukların ifadesi olan atasözü (ilk mısradaki konu hakkında verilen öğütten sonra) ikinci mısradaki bu öğüdün desteklenmesi amacıyla kullanılmaktadır. Sonraki beyitlerde de gülü isteyen kişinin bu yolda dikene tahammül etmesini öğütleyen ifadeler mevcuttur. Diken amaca ulaşmayı arzulayan kişinin karşısına çıkan zorlukların sembolüdür.

Cevre kıla tahammül iden yârî ârzû
Sabr ide hâre her kim aña gül-sitân gerek Ahmedî D., G. 356-3

Yârî gerekse derdine ‘ışkuñ tahammül it
Diler-iseñ ki elüñe gül gire hârî sev Ahmedî D., G. 538-5

Sabr it agyâr cefâsına gönül diseñ
Hârî zahmı-y-ıçun ola mı ki gülden çıhasın Ahmedî D., G. 526-5

Yârî diyen gerek ki vefâyı cefâ saya
Ol kişi kim güli seve sabr ide hârına Ahmedî D., G. 602-5

“Diken gülün eteğini bırakmaz ne edelim, gülün rızası için bari dikenini hoş görelim.” Diken ve gülü birbirinden ayırmak mümkün değilse, gülün gönlü olsun diye dikenin verdiği sıkıntıya sabredelim manasında kullanılan beyitte atasözünün değişikliğe uğrayarak kullanıldığı görülmektedir. Asıl varyantta gülün rızasıyla ilgili bir veri bulunmamaktadır. Gülü seven dikenine katlanır, net bir bilgi ifadesidir. Ancak burada mevzuya gülün rızası da dâhil olmaktadır.

Komaz gülün nidelüm dâmenini elden hâr
Gülün rızâsı için bâri hârî hoş görelüm Mîhrî H.D., G. 112-3

Gün bugün (Aksoy, 1988, s.295)

“Kadehi bugün eline al yarını bırak, dünyanın nasıl bir dünya olduğunu bilirsin.” Beyitte insan hayatı kısa olduğu ve kişinin başına her an her şey gelebileceği için hayatın tadını çıkarmak ve arzu ettiklerini yapmak için yarının beklenmemesi gerektiği ifade edilmektedir.

Ayah al ele bugün yarını ko
Cihânı çün bilürsin ne cihândur Ahmedî D., G. 177-11

Gül ile lale açılmışken bugünü hoş geçir yarını düşünmeyi bırak, manasına gelen mısradan sonra şair ömrünün ne zaman sona ereceğinin belli olmadığına vurgu yapmaktadır.

Gül ü lâle açılmışdur bugün hoş geç ko yarını
Çü 'ömrün hâlini bildün ki gitmege şitâb eyler Ahmedî D., G. 163-5

“Dün geçti, yarının ne olacağını kim bilir? Ey dost şimdi bugünü ganimet say” Dünün geçtiğini ve artık gelmeyeceğini, yarının ise ne getireceğinin belli olmadığını belirten şair; bugünün kazanılmış bir ganimet, bir fırsat olduğu ve hakkının verilerek yaşanması gerektiği üzerinde durmaktadır.

Gitdi dün yarın n'olısar kim bilür
Dut ganimet bu günü iy dost pes Ahmedî D., G. 295-4

Gün doğmadan neler doğar (TDK, 2023, s.1451)

“Dünyada her gece hadiseler meydana gelmektedir, gün doğmadan neler doğacağını kim bilir?” Hayat her gün karşımıza ummadığımız olaylarla çıkmaktadır. Yarının insana ne getireceğini kimse bilemez. Bu sebeple insan umut etmekten vazgeçmemelidir.

Devrân ki hâdisât ile her gice yüklüdür
Gün togmadan neler toga kim bile nâ-gehân Şeyhî D., Trc. 6-1-6

Hâl hâlin yoldaşdır (TDK, 2023, s. 1496)

“Ey dost beni ağlar görüp neden gülmeyesin, gülenler ağlayanın hâlini ne bilir?” Yakınımız da olsa kimse kimsenin içinde bulunduğu imkân ve şartları bilemez. Bu sebeple insanların içinde bulunduğumuz duruma bizimle aynı tepkileri vermeleri beklenmemelidir.

Beni ağlar görüp ey dost niye gülmeyesin
Ne bilür ağlayanın hâlini handân ehli Mihri H.D., G. 210-5

Hastanın hâlinen hasta bilir (TAD⁴, 1997, II, s.11)

Aşağıdaki beyitte şair, gece gündüz yandığını başka kimsenin onu umursamayacağını ve dertlinin hâlinen ancak derdi olanın anlayacağını ifade etmektedir.

Ben yanaram dün ü gün benden kimesne aña degül
Derd-mendü hâlini nicesi bile sağlar Ahmedî D., G. 225-3

⁴ Türk Atasözleri ve Deyimleri, 1997, C:1-II, Millî Kütüphane Başkanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

Hatasız kul olmaz (Çobanoğlu, 2004, s.282)

Mihri'nin suçuna bakıp kapından uzaklaştırma, bu dünyada günah işlemeyen insan yoktur derken “*Hatasız kul olmaz.*” atasözünü farklı kelimelerle anımsatmaktadır.

Cürmine bakup Mihri'yi dūr itme tapuñdan
Olmez bu cihânda çü günâh işlemez âdem Mihri H.D., G. 105-6

Herkesin bir derdi var değirmencininki su (TDK, 2023, s.1569)

“Ey gönül dert ve eziyete tahammül et, dünyada kimsenin derdi olmadığını sanma” manasına gelen beyit farklı kelimelerle “*Herkesin bir derdi var değirmencininki su*” atasözüne gönderme yapmaktadır.

Ey dil hemîşe cevr ü cefâya tahammül it
Sanma cihânda her kişinün bir belâsı yok Mihri H.D., G. 76-9

Kişi ettiğini bulur (Eyüboğlu, 1973, s.164)

“Felek ettiğini bulmayan birinin olduğunu sanma.” Bu dünyada herkes kendi kararlarının ve eylemlerinin sonuçlarıyla yüzleşir. Bu sonuçlarla yüzleşmeyen kimse yoktur.

Görmedük bir güli gülşende ki solmaya felek
Sanma bir kimse ki itdüğünü bulmaya felek
Bu cihân bâkî degül saña da kalmaya felek
Âh elinden felegün dâd elinden felegün Mihri H.D., Mūs. 5-6

“Elbette herkes bu dünyada ettiğini bulur, ben buldum ancak bunu düşman işitmesin.” Başıma ne geldiye kendi yapıp ettiklerimiz sonucudur. Ancak düşmanlarım bunu duyarsa sevinir bu sebeple onlar başıma geleni duymasın.

Her kişi itdüğün bu cihânda bulur velî
Ben buldum uş sakın bunı düşmen işitmesün Mihri H.D., G. 119-4

Kişi ne yaparsa kendine yapar (TDK, 2023, s.2058)

Ne ekersen onu biçersin (TDK, 2023, s.2472)

“Bugünü bahar ise yarını sonbahardır, herkesin yüzünün karası kendine kalır.” Herkes yaptıklarının sonucuyla kendisi yüzleşmek durumunda kalır.

Bu günü bahâr ise vü yarını hazândur
Kendüye kalur her kişinün yüzi karası Mihri H.D., G.190-5

Sabreden derviş muradına ermiş (TDK, 2023, s.2806) (Aksoy, 1988, s.418)

Ahmedî “Âşğın her derde sabretmesi gerekir çünkü âşğın devası şüphesiz sabırdır.” şeklinde günümüz Türkçesine çevirebileceğimiz beyitte âşıkların dertlerine sabrın deva olacağını ifade etmektedir.

Gerek kim sabr ide her derde ‘âşık
Ki bî-şek sabrdur ‘âşık devâsı Ahmedî D., G.673-8

Sabreyle işine hayır gelsin başına (Aksoy, 1988, 418)

Sabrın sonu selamettir (Aksoy, 1988, 418)

“Sabret ki istediğin kolayca olsun derler, eğer kaderinde varsa gerçekleştiğinde buna şaşılmaz.” Kişinin muradına ulaşmak için sabretmesini ve bu sabır sonucunda ulaşılan emelin kişinin kaderi olduğundan şaşılmaması gerektiğini vurgulayan şair, her iki atasözüne de anlam bakımından uygun olan bir ifadeye yer vermektedir.

Dirler ki sabr it ki müyesser ola murâd
Tâli‘ bu tâli‘ ise ‘acebdür eger ola Ahmedî D., G. 29-4

Sinek küçüktür ama mide bulandırır (Aksoy, 1988, s.428)

“Şiirimi (yalan yanlış yargulayan) iddia edenlerden korursam beni ayıplama çünkü şerbetin üzerine sinek gelirse sefası olmaz.” Şiirinin hakkında kötü konuşan, onu karalayan kimselerden şiirini sakınan şair bunun için ayıplanmaması gerektiğini bu iddiaların, aynen şerbete düşen sineğin şerbetin tadını kaçıracağı gibi şiirinden alınan tadı kaçıracağını ifade etmektedir.

Müdde‘ilerden sahınsam şî‘rümü ‘ayb itme kîm
Şerbetüñ olmaz safâsı üstine üsse meges Ahmedî D., Z. 8-5

Su testisi su yolunda kırılır (Aksoy, 1988, s. 434, 2318)

“Gözün canlara zarar verirse şaşılır mı? Bu yolda olanın zamanı yoktur.” Âşıklar sevgiliye ulaşmak için bir yola çıktıklarında zarar görmeleri beklenen bir durumdur. Klasik şiir geleneğinde sevgilinin gözleri katil, yan bakışları kılıç, kirpikleri ok olup âşığa zarar verir. Bu yola çıkan âşıklar için zarar görmek yahut can vermek beklenen bir durumdur.

Gözün cânlara kasd iderse n’ola
Bu yolda olanuñ yohdur zamânı Ahmedî D., G.721-6

Şeytanla kabak ekenin kabak başına patlar⁵

“Sevgiliyi iddia edenlerin sözleriyle elden çıkardım, her kim şeytana uyarsa elbette imandan çıkar” Müddeiler beyitte şeytana benzetilerek doğru yola sevk etmeyen, yanlış

⁵ Bu atasözü basılı Türkçe Sözlük’te tespit edilememiştir. Ancak internet ortamındaki sözlükte atasözü mevcuttur. Türk Dil Kurumu Sözlükleri (sozluk.gov.tr)

kararlar almamıza sebep olan kişileri kastetmek amacıyla kullanılmaktadır. Bu kimselere uyulduğunda şeytana uyanın dinden çıktığı gibi yanlış kararlar alınacaktır.

Müdde'î sözi ile elden çıkardum yâri âh
Her ki şeytâna uyar elbette îmândan çıkar Mihri H.D., G. 39-7

Takdir tedbiri bozar (Çobanoğlu, 2004, s.319)

“Aklımla tedbir alırım ki bir an ona kavuşayım, ne diyeyim takdir bu tedbirimi bozar.” İnsanoğlu ne kadar aklını kullanarak hareket edip planlar yapsa da en nihayetinde Allah’ın takdiri gerçekleşir. Şair her ne kadar tedbir alıp akılcıca hareket etmeye çalışsa da en nihayetinde Allah’ın takdiri her şeyin üzerindedir.

İderem ‘akl-ıla tedbîr ki irem bir dem aña
Ne diyem çünkü bu tedbîrümü takdîr bozar Ahmedî D., G.176-2

Sonuç

Çalışmanın neticesinde ele alınan divanlarda 35 atasözü tespit edilmiştir. 3 atasözünü mana bakımından eşleşen farklı atasözleri de metne eklenerek toplam 38 atasözüne ulaşılmıştır. Divanlarda rastlanan ve atasözü mahiyetinde öğüt veren bazı ifadeler sözlüklerde bulunmaması sebebiyle çalışmaya dâhil edilmemiştir. Atasözlerinin büyük çoğunluğunun sözlüklerdeki dizilimlerinden farklı bir şekilde beyitlere dâhil edildiği görülmüştür. Bazı atasözlerinde ise atasözünde geçen kelimenin eşanlamlısının kullanıldığı tespit edilmiştir. “*Davulun sesi uzaktan hoş gelir*” atasözü beyitte “*Tabluñ âvâzı sem’a irakdan kaba gelür*” yani davulun sesi uzaktan kaba gelir, hoş gelmez manasında kullanılmıştır. Ayrıca 1 beyitte “*Cins cinse çeker*” atasözünün Arapçası olan *el-cinsü ile'l-cinsi yemil* ifadesi görülmektedir. “*Elin aşda iken gözün işde olsun*” atasözünün takdim tehir yapılarak beyitte “*Dirler gözün aşd'olsun olurken elün işde*” şeklinde dâhil edildiği tespit edilmiştir. Çalışmada “*Gülü seven dikenine katlanır*” atasözünü ihtiva eden 4 beyit mevcuttur. Bu beyitler dışında bir beyitte de “*Gülüñ rızâsı için bâri hârî hoş görelüm*” mısrasında gülün rızası için dikenini hoş görmek söz konusu edilmektedir. Bazı beyitlerde atasözlerini direkt vermek yerine şairin atasözünün anlamına vurgu yaptığı vardığımız sonuçlardan bir tanesidir. Vezne uydurmak, zamanla bazı kelimelerin kullanımlarının azalması yahut tamamen ortadan kalkması ve bunların yerine yenilerinin gelmesi gibi sebeplerle zaman zaman bünyesindeki kelimelerde zaman zaman söz diziminde gerçekleşen bazı değişikliklerle birlikte XV. yüzyıl divanlarında kullanılan atasözlerinin bir kısmı dikkatlere sunulmuştur.

Kaynaklar | References

- Aksoy, Ö. A. (1988). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. İnkılap Yayınları.
- Alzyout, H. A. (2024). XVI. Yüzyıl Şair Tezkirelerinde Arapça Mesellerin Kullanımı. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(46), 367-392. <https://doi.org/10.21550/sosbilder.1321508>
- Arslan M. (2018). *Mihrî Hâtûn Divânı*. 58679, [mihri-hatun-divanipdf.pdf](https://www.ktb.gov.tr/mihri-hatun-divanipdf.pdf) (ktb.gov.tr)
- Atalay, B. (1999). *Divânü Lûgâti't-Türk Tercümesi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aydoğan, Y. (trs). *Ahmedî Dîvân*. 10591, [ahmedidivaniyasarakdoganpdf.pdf](https://www.ktb.gov.tr/ahmedidivaniyasarakdoganpdf.pdf) (ktb.gov.tr)
- Biltekin, H. (2018). *Şeyhî Dîvânı*. 61044, [seyhi-divanipdf.pdf](https://www.ktb.gov.tr/seyhi-divanipdf.pdf) (ktb.gov.tr)
- Canım, R. (2000). *Tezkiretü'ş-şuarâ ve Tabsiratü'n-nüzemâ*. Atatürk Kültür Merkezi.
- Çobanoğlu, Ö. (2004). *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Devellioğlu, F. (1998). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dinçer Arslan, S. (2017). *Nev'î Divânı Sözlüğü (Bağlamsal dizin ve işlevsel sözlük)*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ardahan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Elçin, Ş. (1993). *Halk Edebiyatına Giriş*. Akçağ Yayınları.
- Eyüboğlu, E. K. (1973). On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri. Doğan Kardeş Matbaacılık.
- Kaçalın, M. S. (2023). *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karahan, A. (2012). Trabzon'lu Figani'de Atasözleri Ve Deyimler. *Türk Dili Ve Edebiyatı Dergisi*, 23, 165-174.
- Kaya, B. A. (2011). Atasözleri ve Deyimlerin Dîvân Şiirinde Kullanımı ile Dîvânların Bu Söz Varlıklarımız Bakımından Önemi. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 6(6), 11-54. <https://doi.org/10.15247/dev.69>
- Mengi, M. (1986). Necatî'nin Şiirinde Atasözlerinin Kullanımı. *Erdem*, 2(4), 47-58.
- Millî Kütüphane Başkanlığı. (1997). *Türk Atasözleri ve Deyimleri*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Türkçe Sözlük* (2023). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Üstüner, A. (1989). *Karahanlıca ve Eski Anadolu Metinlerinde Deyimler, Atasözleri ve Kısa Hikâyeler*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Yanar, A. (1997). Hayvan Motifli Atasözleri ve Deyimlerimiz. Devran Matbaacılık.
- Yurtbaşı, M. (1994). *Sınıflandırılmış Türk Atasözleri*. Özdemir Yayıncılık.